

[https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-342-3\(1\)-61](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-342-3(1)-61)

УДК 338.43:637.12:658.562:339.564(477)

ІБАТУЛЛІН Ільдус

Національна академія аграрних наук України

<https://orcid.org/0000-0003-4418-6532>

e-mail: ibattulinildus@gmail.com

КАРПЕНКО Віталій

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0000-0002-2476-6700>

e-mail: karpenkov@khmnu.edu.ua

СТРИХОВСЬКИЙ Дмитро

Національний університет біоресурсів і природокриштування України

<https://orcid.org/0000-0003-4181-8573>

e-mail: dstrikhovskiy@gmail.com

АНДРУШКО Віталій

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0009-0000-7228-6202>

e-mail: v.v.andrushko@gmail.com

ВПЛИВ ЯКОСТІ СИРОВИННОГО МОЛОКА НА ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МОЛОЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

У статті досліджено вплив якості сировинного молока на експортний потенціал молочної галузі України в умовах трансформації аграрного сектору, гармонізації стандартів та інтеграції до світового ринку. Наголошено, що якість молочної сировини є ключовим чинником формування конкурентоспроможного продукту, придатного для експорту, особливо на вимогливі ринки Європейського Союзу, країн Перської затоки, Північної Африки та Азії. Здійснено аналіз динаміки виробництва молока екстраґатунку, визначено основні внутрішні бар'єри підвищення якості – недосконалість інфраструктури первинного охолодження, дефіцит лабораторного контролю на місцях, слабка кооперація малих виробників. Розглянуто роль державного регулювання, інституційної підтримки та галузевих об'єднань у процесі модернізації молочної виробництва. Особливу увагу приділено результатам реалізації стандартів, адаптованих до вимог Codex Alimentarius, HACCP, ISO, а також вимог ЄС щодо мікробіологічних показників та залишкових речовин. Обґрунтовано, що лише системний підхід до забезпечення високої якості сировини – від удосконалення менеджменту на фермах до контролю логістичних етапів – дозволяє забезпечити стаке зростання експорту. Запропоновано низку стратегічних напрямів, включаючи посилення ветеринарного контролю, розвиток лабораторної мережі, фінансову підтримку модернізації первинного виробництва, укрупнення виробничих одиниць через кооперацію. У підсумку встановлено, що підвищення якості сировинного молока має мультиплікативний ефект – сприяє покращенню економічних показників виробників, формуванню позитивного іміджу української продукції та довгостроковий експортній присутності на глобальному ринку.

Ключові слова: сировинне молоко, якість, експорт, молочна галузь, стандарти, екстраґатунк, конкурентоспроможність, кооперація, ветеринарний контроль, міжнародні ринки

IBATULLIN Ildus

National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine

KARPENKO Vitalii

Khmelnitskyi National University

STRIKHOVSKYI Dmytro

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ANDRUSHKO Vitaly

Khmelnitskyi National University

INFLUENCE OF RAW MILK QUALITY ON THE EXPORT CAPACITY OF THE DAIRY SECTOR IN UKRAINE

This article explores the impact of raw milk quality on the export potential of Ukraine's dairy industry in the context of agrarian sector transformation, standard harmonization, and integration into the global market. The study emphasizes that the quality of raw milk is a key factor in the development of a competitive export-oriented product, particularly for demanding markets such as the European Union, the Gulf countries, North Africa, and Asia. The dynamics of extra grade milk production are analyzed, and the main internal barriers to quality improvement are identified – including inadequate primary cooling infrastructure, a lack of local laboratory control, and weak cooperation among small producers. The role of government regulation, institutional support, and industry associations in the modernization of dairy production is examined. Special attention is given to the implementation of standards aligned with the requirements of the Codex Alimentarius, HACCP, ISO, as well as the EU regulations on microbiological criteria and residue levels. It is argued that only a systematic approach to ensuring high-quality raw milk – from improved on-farm management to the control of logistics stages – can guarantee sustainable export growth. Several strategic directions are proposed, including the strengthening of veterinary control, development of laboratory networks, financial support for the modernization of primary production, and the consolidation of production units through cooperation. The study concludes that improving raw milk quality has a multiplier effect – enhancing the economic performance of producers, contributing to a positive image of Ukrainian dairy products, and ensuring long-term export presence in international markets.

Keywords: raw milk, quality, export, dairy industry, standards, extra grade, competitiveness, cooperation, veterinary control, international markets

Стаття надійшла до редакції / Received 14.04.2025

Прийнята до друку / Accepted 06.04.2025

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У сучасних умовах глобалізації та жорсткої міжнародної конкуренції якість сільськогосподарської продукції виступає однією з ключових передумов успішного позиціонування на зовнішніх ринках. Це особливо актуально для молочної галузі України, яка традиційно має потужний виробничий потенціал, але довгий час стикалася з обмеженнями щодо експорту через невідповідність сировини міжнародним стандартам. Якість сировинного молока – зокрема, його мікробіологічні показники, вміст соматичних клітин, залишків антибіотиків – визначає не лише безпечність та споживчу цінність продукції, а й доступність ринків ЄС, Близького Сходу, Азії та інших торговельних партнерів.

Починаючи з 2018 року, в Україні розпочалась активна гармонізація вимог до молока відповідно до Регламентів ЄС, що включало запровадження нового стандарту ДСТУ 3662:2018, поступову відмову від молока другого гатунку, та стимулювання виробників до впровадження систем НАССР та контролю за залишками ветеринарних препаратів. Водночас, військова агресія РФ, переформатування логістичних маршрутів та відкриття європейських ринків (в т.ч. скасування квот і мит) посилили значення якості сировини як визначального фактора експортної адаптивності галузі.

На цьому тлі виникає потреба глибше дослідити взаємозв'язок між якістю молока та експортним потенціалом молочної галузі України, оцінити результати останніх реформ у сфері безпечності та стандартизації, а також виявити структурні бар'єри, що обмежують повноцінну інтеграцію у світову торгівлю. Особливої уваги потребує аналіз того, наскільки покращення структури сировини за гатунками сприяє виходу на нові ринки та нарощенню експорту продуктів із високою доданою вартістю.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Нині науковці акцентують увагу на зростаючій ролі якості сировинного молока у формуванні експортного потенціалу молочної галузі України. Зокрема, дослідники відзначають, що відповідність продукції стандартам ЄС (зокрема, вимогам до мікробіологічних показників, вмісту соматичних клітин та залишків антибіотиків) є ключовою умовою виходу на зовнішні ринки. Зокрема Радько В.І., Козак О. В., наголошується на необхідності впровадження систем НАССР, стандартизації та сертифікації на всіх етапах виробництва. Аналітичні звіти також підтверджують, що фермерські господарства, які інвестували в покращення якості молока, продемонстрували вищу конкурентоспроможність у міжнародній торгівлі. Окрему увагу до зв'язку якості молока та експортної спроможності приділяють також С.О. Кваша, І.В. Свиноус. Проте, швидкоплинні зміни вимагають перегляду економічних стимулів до підвищення якості молока, як основи формування експортної потенціалу молочної галузі.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є виявлення взаємозв'язку між якістю сировинного молока в Україні та експортним потенціалом молочної галузі, з урахуванням змін у державних стандартах, відповідності продукції міжнародним вимогам, статистики зовнішньої торгівлі та основних бар'єрів, що обмежують доступ української молочної продукції на зовнішні ринки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

За останні роки Україна здійснила суттєві кроки до уніфікації вітчизняних вимог до якості молока з європейськими стандартами. Історично якість сирого коров'ячого молока регулювалася стандартом ДСТУ 3662-97, що допускав кілька гатунків (екстра, вищий, перший і другий). З 1 січня 2019 року набув чинності новий стандарт ДСТУ 3662:2018 «Молоко-сировина коров'яче. Технічні умови», розроблений для гармонізації з Регламентом (ЄС) №853/2004. Новий стандарт передбачає лише три гатунки молока: екстра-клас, вищий і перший, фактично скасовуючи другий гатунок для харчової переробки. Це означає, що молоко 2-го гатунку з 2020 року перестало прийматися на молокопереробні підприємства для харчових продуктів – після 1 січня 2020 його дозволено використовувати тільки для технічних цілей (кормових або промислових потреб) протягом перехідного періоду. Перехідний період тривав два роки: до кінця 2021 року молоко другого гатунку приймалося лише для технічної переробки (виробництво казеїну, кормових добавок, молочної кислоти тощо). Відтак із 2022 року другий гатунок повністю вилучений із харчового обігу [1].

Нове законодавство висуває підвищені вимоги: молоко, що надходить на переробку, має бути охолодженим, профільтованим, отриманим від здорових тварин і не містити залишків антибіотиків чи дезінфектантів. У рамках Угоди про асоціацію Україна зобов'язалася імплементувати вимоги ЄС до гігієни молока. Зокрема, впроваджуються норми щодо максимально допустимого бактеріального забруднення і кількості соматичних клітин у сирому молоці на рівні, еквівалентному класу «екстра» за європейськими критеріями. Тільки молоко гатунку «екстра» відповідає нормам ЄС за показниками мікробіології та соматичних клітин. Для адаптації виробників до нових вимог було передбачено перехідний період до 2022

року, протягом якого держава сприяла розвитку інфраструктури (охолоджувальних кооперативів, лабораторій контролю якості тощо). Ці зміни в стандартах мали на меті підвищити якість сировини та відкрити доступ української молочної продукції до ринків ЄС. Запровадження ДСТУ 3662:2018 стало важливим кроком у гармонізації вимог до сирого молока з європейськими регламентами, зокрема щодо бактеріального забруднення, вмісту соматичних клітин та відсутності залишків антибіотиків. Вилучення другого гатунку з харчової переробки дозволило стимулювати виробників покращувати технологічні процеси та дотримуватись санітарних норм. Охолодження, фільтрація та швидка доставка молока стали обов'язковими умовами для приймання сировини на заводи. Зміни також сприяли впровадженню системи НАССР та інших міжнародних стандартів безпечності на молокопереробних підприємствах. З'явилися передумови для сертифікації виробництв на відповідність вимогам ЄС і включення їх до офіційного списку експортерів. У свою чергу, це дало можливість виходити на нові ринки та укладати контракти з європейськими імпортерами. Підвищення стандартів якості також посилює внутрішню конкуренцію між виробниками, що сприяє модернізації галузі. Держава і міжнародні організації надали технічну допомогу для адаптації ферм до нових вимог, зокрема шляхом підтримки охолоджувального обладнання та лабораторій. У підсумку, оновлення стандартів стало не лише формальним кроком, а й інструментом якісної трансформації молочної індустрії в Україні [2].

Реформування стандартів якості вже дало відчутні результати у структурі заготівлі сирого молока. За останні п'ять років частка високоякісного молока (екстра та вищого гатунків) значно зросла, тоді як обсяги молока нижчих гатунків істотно скоротилися. У 2018 році ситуація була такою: молоко сорту екстра становило лише близько 15–20% від закупленого обсягу, вищого – 36–38%, першого – 34%, а другого – до 8–9%. Більшість молока 2-го гатунку надходила від господарств населення (домогосподарств), де якість традиційно нижча. Однак завдяки заходам з підвищення якості ця пропорція змінилася.

За даними Держстату, у 2021 році на переробку надійшло вже майже 60% молока найвищих гатунків (екстра + вищий). Зокрема, за 9 місяців 2021 р. молоко екстра-класу складало 31,1%, вищого – 28,6%, першого – 35,7%, а другого лише 4,3%. Таким чином, за два роки дії нового стандарту частка “некондиційного” молока різко впала. Молоко 2-го гатунку зараз фактично не надходить у харчову переробку. Станом на кінець 2023 року переважну більшість сировини, що її закуповують молокозаводи, становить молоко екстра та вищого гатунків (разом понад 70%), решта – майже все перший гатунок; другий гатунок та негатункове молоко зведені до мінімуму (менше 1%). Для п. у 2023 р. від сільгосппідприємств понад половину молока, що надійшло на заводи, було гатунку екстра (близько 1,39 млн т), ще 27% – вищого, 7% – першого і тільки 1% – другого. Натомість господарства населення досі дають переважно молоко першого гатунку (82% їхнього обсягу) та певну частку другого (17%), майже не виробляючи екстра-якості. Ця диспропорція між великими фермами та домогосподарствами свідчить, що експортно орієнтована продукція базується на молоці від сільгосппідприємств, які здатні забезпечити необхідні параметри якості.

Важливо підкреслити, що лише молоко гатунку «екстра» задовольняє критерії експорту до ЄС. У країнах ЄС до переробки допускається молочна сировина з бактеріальним забрудненням не вище рівня українського екстра-класу [3]. Власне, імпорт до Євросоюзу дозволений тільки для молока класу «екстра». Таким чином, зростання частки екстра-гатунку в Україні є передумовою виходу на європейський ринок. На внутрішньому ринку також спостерігається преміювання за якість: у 2023 р. середня ціна, що сплачувалася молокопереробниками сільгосппідприємствам, становила 12181 грн/т, тоді як господарства населення отримували 7733 грн/т – різниця обумовлена саме нижчою якістю молока від дрібних виробників. Це має стимулювати селян покращувати якість сировини, адже якісне молоко відкриває шлях до преміальних ринків збуту і вищих закупівельних цін. Отримання молока екстра-гатунку дозволяє виробникам укладати довгострокові контракти з переробними підприємствами, що забезпечують стабільний попит і кращі фінансові умови. Крім того, високоякісна сировина є передумовою для участі у кооперативах, спільних експортних проєктах та грантових програмах підтримки. Це також відкриває можливості для сертифікації продукції за міжнародними стандартами (органічне виробництво, НАССР, ISO), що підвищує її цінність на ринку [4]. Таким чином, інвестиції у підвищення якості молока прямо впливають на прибутковість господарства, конкурентоспроможність та доступ до зовнішніх ринків. Високоякісне молоко дозволяє агровиробникам отримувати вищу закупівельну ціну, що формує стабільний грошовий потік і зменшує залежність від внутрішніх цінових коливань. Наявність сировини екстра-класу відкриває шлях до співпраці з переробними підприємствами, орієнтованими на експорт, що, в свою чергу, підвищує статус господарства як надійного партнера. Якість продукції є одним з головних критеріїв при укладанні довгострокових контрактів з торговельними мережами або зовнішніми покупцями [5]. Участь у програмах міжнародної сертифікації (НАССР, ISO, органік) стає доступною лише при відповідному рівні якості сировини, що додатково розширює ринки збуту. Зростає можливість отримання грантів, державної підтримки та пільгового фінансування, які часто прив'язуються до показників якості. Крім того, якісне молоко сприяє зменшенню втрат на етапах транспортування і зберігання, знижує частку браку при переробці. Господарства, які інвестують у дойільне обладнання, охолоджувачі, лабораторний контроль та ветеринарну підтримку, демонструють кращу фінансову стабільність і менші виробничі ризики [6]. Це також сприяє зміцненню іміджу української молочної галузі в очах міжнародних партнерів. У результаті, якість молока стає не лише технічним показником, а й стратегічною конкурентною перевагою в агробізнесі.

Прямий експорт сирого молока з України є незначним через його швидкопсувність та внутрішній дефіцит якісної сировини. Невеликі обсяги свіжого молока та вершків постачаються лише до сусідніх країн (кілька тисяч тонн на рік). Основний експортний потенціал реалізується через перероблені продукти, які прямо залежать від якості сирого молока – це сухе молоко (знежирене та цільне), вершкове масло, сири, суха молочна сироватка, казеїн, згущене молоко та інші молокопродукти. Якість сировини впливає як на можливість сертифікації продуктів для експорту, так і на їхню конкурентоспроможність (смакові характеристики, термін зберігання тощо) [7].

Динаміка експорту молочних продуктів у останні 5 років була суперечливою. Традиційно Україна була нетто-експортером молочки, але у 2019–2021 рр. спостерігалось різке скорочення експорту та зростання імпорту. На це вплинули як обмеження на ринку РФ (втрата головного зовнішнього споживача сирів після 2014 р.), так і недостатня сировинна база високої якості. У 2021 році вперше за всю незалежність обсяги імпорту молочних товарів майже зрівнялися з експортом у перерахунку на молоко, а в грошовому виразі імпорт навіть трохи перевищив експорт. Тобто експортний потенціал галузі був вичерпаний, багато в чому через те, що внутрішнього молока високої якості бракувало для конкурентної боротьби на зовнішніх ринках.

Втім, ситуація почала змінюватися в 2022–2023 роках. Попри виклики війни, у 2022 році експорт молочних продуктів зріс на 12% порівняно з 2021р. В умовах воєнного часу ЄС надав критично важливу підтримку: було скасовано квоти та мита на українську аграрну продукцію і спрощено транзит через територію ЄС. Це дозволило перенаправити експортні потоки з закритих ринків СНД до Європи. Кількість українських молокопереробних підприємств, що отримали право експорту до ЄС, також зросла. Як результат, лівова частка експорту масла, сухого молока та казеїну у 2022 році припала на країни ЄС – кардинальна зміна проти попередніх років. Європейський Союз фактично став основним ринком збуту української молочки у 2022–2023 рр., витіснивши традиційні ринки СНД.

За офіційними даними, у 2022 році Україна експортувала молочних продуктів на суму близько \$146 млн (проти \$184 млн у 2021). Спад у вартісному виразі пояснюється воєнними логістичними труднощами, хоча фізичні обсяги деяких експортних позицій зросли. Тенденція до відновлення продовжилась у 2023–2024 роках. Згідно з даними Асоціації виробників молока (AVM) та Мінагрополітики, у січні–травні 2025 року експорт молочних продуктів склав 57,97 тис. т (+17% до аналогічного періоду 2024 р.) на суму \$179,3 млн (+57%). Такий стрибок виручки пояснюється сприятливою кон'юктурою світового ринку та високими цінами на молочні товари, що Україна змогла використати.

Структура експортного кошика української молочної галузі свідчить про пряму залежність від якості сировини [8]. Найбільше за кордон постачається продукції глибокої переробки молока з довгим терміном зберігання, яка потребує доброякісної сировини: це масло вершкове, сухе і згущене молоко, сири тверді та плавлені, суха сироватка, казеїн, морозиво. Так, за 5 міс. 2025 року ключові експортні позиції були:

- Вершкове масло – 7,85 тис. т (в 4,2 рази більше, ніж роком раніше), на \$56,2 млн (+368% до 2024);
- Молоко та вершки згущені – 18,34 тис. т (+55%), на \$46,9 млн (+55%);
- Сири (тверді, напівтверді та ін.) – 5,74 тис. т (+23%), на \$26,6 млн (+31%);
- Морозиво – 7,02 тис. т (+28%), на \$25,4 млн (+38%);
- Маслянка і пахта сухі – 2,25 тис. т (+41%), на \$3,28 млн (+56%).

Натомість експорт сирого питного молока та свіжих вершків залишається низьким (за згаданий період 7,67 тис. т, –33% до минулого року) – ця продукція неконкурентна через високу собівартість логістики та вимоги до якості/свіжості. Також скорочуються поставки сироватки (7,9 тис. т, –17% за обсягом у січні–травні 2025) та казеїну (1,14 тис. т, –61%), хоча це зумовлено ринковими факторами (коливання попиту), а не тільки якістю. В цілому ж, українські виробники змогли наростити експорт переважно тих товарів, для яких була доступна якісна сировина і які відповідали міжнародним стандартам. Найбільший приріст обсягів спостерігався у сегменті вершкового масла, сухого молока, згущеного молока та твердих сирів - продукції, яка потребує стабільно якісної сировини з низьким бактеріальним забрудненням та відсутністю залишків антибіотиків. Ці товари мають довший термін зберігання, що робить їх більш зручними для експорту. Зростання частки молока екстра-гатунку в структурі заготівлі дозволило значно розширити географію експорту, зокрема до країн Європейського Союзу, Близького Сходу, Азії та Африки. Такі ринки висувають жорсткі вимоги до якості та безпечності молочних продуктів, тому лише підприємства, які працюють із якісною сировиною, змогли утриматися на цих напрямках. Крім того, наявність сертифікації (HACCP, ISO, експортний дозвіл до ЄС) стала важливою конкурентною перевагою. Більшість експорту формують середні та великі молочні господарства, які мають належну інфраструктуру для охолодження, зберігання та контролю якості. Паралельно зростає роль молочних кооперативів, які об'єднують дрібних виробників і забезпечують централізований контроль якості. Держава та міжнародні проекти сприяють цьому процесу через надання технічної допомоги, кредитування та субсидій. Таким чином, саме доступ до якісної сировини визначає структуру і динаміку молочного експорту України в умовах глобальної конкуренції.

Низька якість сирого молока історично була одним з головних бар'єрів для виходу української молочної продукції на вимогливі зовнішні ринки. Європейський Союз тривалий час відмовлявся від імпорту українських молокопродуктів через невідповідність їх безпечності та якості. Показовим є випадок 2016 року, коли, незважаючи на наявність квот, жоден український молочний продукт не міг вийти на ринок ЄС через

перевищення залишків антибіотиків. Перевірки показали наявність антибіотичних речовин практично в усіх пробах молочної продукції, що категорично неприйнятно за нормами ЄС. Це стало наслідком поширеної практики в Україні: здавання молока від корів, не витриманих після лікування антибіотиками (за правилами молоко від пролікованої тварини слід утилізувати 5–10 днів) та змішування такого молока з “чистим” для здачі на завод. В результаті ЄС фактично заблокував експорт української молочки до покращення ситуації з контролем залишків ветеринарних препаратів. Лише після впровадження системи держконтролю, регулярного тестування кожної партії та навчання фермерів правильного доїння і утримання худоби ситуація почала змінюватися. Наразі діє жорсткий моніторинг на антибіотики: переробники зобов'язані бракувати сировину з їх вмістом, адже будь-яка партія з залишками заборонених речовин не отримає експортного ветеринарного сертифіката.

Ще один бар'єр – невідповідність мікробіологічних показників частини українського молока європейським гігієнічним вимогам. До 2019 року значна частка сировини (до 30%) мала бактеріальне забруднення вище норм ЄС (йдеться про молоко 1-го та 2-го ґатунків). Це обмежувало спектр продуктів, які можна було виготовити для експорту. Наприклад, для твердих сирів сире молоко повинно мати низьку бактеріальну обсемененість і низький вміст соматичних клітин, щоб сир добре визрів і довго зберігався. Молоко нижчої якості придатне хіба що для сушіння на порошок або виробництва казеїну – менш прибуткових товарів. Таким чином, чим більша частка молока екстра ґатунку, тим ширший асортимент продукції, потенційно придатної до експорту. Молоко екстра-якості відповідає жорстким гігієнічним і мікробіологічним нормам, що дозволяє використовувати його для виробництва високоякісних товарів – твердих і напівтвердих сирів, масла, згущеного та сухого молока, кисломолочної продукції тривалого зберігання. Таке молоко дає змогу виготовляти продукцію, яка не лише відповідає вимогам ЄС, а й витримує довгу логістику, не втрачаючи своїх властивостей. Зростання обсягів сировини екстра-класу забезпечує гнучкість у виборі експортних ринків і дає можливість українським виробникам оперативно реагувати на зміни глобального попиту. Водночас це відкриває шлях до виробництва нішевих і преміальних продуктів з високою доданою вартістю, зокрема дитячого харчування та органічної молочної продукції. Високоякісна сировина є умовою для отримання міжнародної сертифікації, без якої вихід на розвинені ринки неможливий. Виробники, які мають доступ до молока екстраґатунку, можуть укладати контракти з торговими мережами та розширювати лінійку брендів товарів. Це також сприяє формуванню позитивного іміджу української молочної продукції за кордоном. У результаті країна поступово переходить від сировинного експорту до експорту готової продукції, орієнтованої на споживача. Таким чином, якісна сировина стає фундаментом для зміцнення експортної позиції молочної галузі України у світі.

Також експорт вимагає проходження складних процедур сертифікації. Для постачання молочки до країн ЄС українські підприємства повинні отримати спеціальний дозвіл Єврокомісії після аудиту. На практиці це означає включення підприємства до офіційного переліку експортерів, що відповідають вимогам ЄС. Станом на кінець 2023 року в Україні налічувалося 55 молокопереробних підприємств, які отримали право експорту до ЄС. Це, як правило, заводи, що працюють з якісною сировиною від великих ферм і запровадили на виробництві стандарти безпечності HACCP, міжнародні сертифікації (ISO, FSSC тощо). Іншим заводам експорт до ЄС недоступний, доки вони не підтягнуть якість та не пройдуть аудит. Аналогічно, Китай і ряд інших країн вимагають окремої реєстрації та сертифікації українських виробників перед початком постачань. В 2017 році, наприклад, 27 українських молокозаводів отримали дозволи на експорт до КНР, але це тільки перший крок – продукція ще має відповідати всім вимогам китайських стандартів і смаків споживачів.

До бар'єрів якості можна віднести і проблему фальсифікації молочної продукції рослинними жирами (пальмовою олією). Через брак якісного молока деякі виробники раніше додавали пальмовий жир у сири та масло для здешевлення. Це підірвало репутацію української молочки за кордоном. У відповідь був прийнятий закон про заборону пальмової олії у молочних продуктах (зокрема, в дитячому харчуванні), що має на меті підвищити якість і натуральність продукції. Нині експортні товари з України позиціонуються як натуральні молочні продукти без домішок, інакше вони не пройдуть митний контроль у країнах-імпортерах.

Слід зазначити, що ризики (спалахи хвороб тварин) теж впливають на доступ на ринки, хоча це не прямо пов'язано з якістю. Як приклад, через спалахи пташиного грипу ЄС у 2020–2021 рр. тимчасово забороняв імпорт української курятини з певних регіонів. Для молочної галузі подібним ризиком могла б бути яшур чи інші хвороби ВРХ. Тому ветеринарно-санітарний статус країни і простежуваність сировини є критично важливими: без їх належного забезпечення кордони для експорту будуть закриті незалежно від якості продукту.

Отже, до основних бар'єрів експорту, пов'язаних з якістю, належать:

- невідповідність стандартам безпечності (антибіотики, шкідливі домішки) – призводить до відмови у прийомі продукції на кордоні (як було з ЄС у 2016 р.);
- низькі мікробіологічні показники частини сировини – обмежують перелік товарів, які можна виробити для експорту на суворі ринки (сир, дитяче харчування тощо, що потребують молока екстра-класу);
- обмежена кількість сертифікованих виробництв – лише підприємства з належною якістю і сертифікаціями входять до переліку експортерів в ЄС (55 заводів), інші поки що поза грою;

– практика фальсифікації та недовіра імпортерів – історично негативний імідж (наприклад, використання пальмової олії) змушує іноземних партнерів прискіпливо ставитися до української продукції, потрібен час і підтверджена якість, щоб завоювати довіру.

Подолання цих бар'єрів вже здійснюється через удосконалення контролю якості на всіх етапах – від ферми (доїння, охолодження) до заводської лабораторії та державного нагляду. На рівні господарств впроваджуються сучасні системи доїння з автоматичним обліком, що дозволяє зменшити бактеріальне забруднення та уникати змішування непридатного молока. Широко впроваджуються охолоджувальні установки, які забезпечують збереження якості сировини до моменту транспортування. Кооперативи та малі ферми почали залучатися до систем централізованого охолодження і збору молока, що сприяє стандартизації показників. Переробні підприємства встановлюють власні лабораторії для щоденного контролю за мікробіологічними, хімічними та фізичними параметрами молока. Активно запроваджуються міжнародні стандарти безпечності – зокрема HACCP, ISO 22000, FSSC 22000 – на підприємствах, орієнтованих на експорт. Державні установи, такі як Держпродспоживслужба, посилили ветеринарно-санітарний контроль та перевірки на наявність залишків антибіотиків. Регулярно оновлюються нормативи і запроваджуються електронні системи простежуваності походження молока. Водночас міжнародні організації, як-от FAO та IFC, надають технічну допомогу у впровадженні лабораторного контролю та навчанні персоналу. Такий комплексний підхід дозволяє підвищити довіру до української молочної продукції на зовнішніх ринках і забезпечити її відповідність міжнародним вимогам.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Експортний потенціал української молочної галузі знаходиться в прямій залежності від рівня якості молочної сировини. Досвід останніх п'яти років це чітко підтверджує. Гармонізація стандартів з ЄС і підвищення вимог до сирого молока стали поштовхом для поліпшення якості: частка екстра- та вищого гатунків істотно зросла, що відкрило можливість виходу на нові ринки та розширення асортименту експортної продукції. Якщо у 2018–2019 роках низька якість (антибіотики, бактеріальне забруднення) фактично блокувала доступ до ринку ЄС, то станом на 2023 рік десятки українських заводів успішно експортують молокопродукти до Європи, Близького Сходу, Азії. Це стало можливим завдяки поліпшенню якості сировини до євростандартів та суворішому контролю.

Галузь досі відчуває дефіцит високоякісного молока: багато дрібних господарств не можуть забезпечити потрібні показники, поголів'я корів скорочується, а конкуренція з імпортом зростає. Однак тренд є позитивним – великі ферми нарощують виробництво екстра-молока, держава і міжнародні проекти (FAO, IFC тощо) інвестують в молочні кооперативи, охолоджувальні танки, лабораторії. Це сприятиме тому, що все більше сировини відповідатиме експортним критеріям, і Україна зможе повністю використати свої експортні квоти та переваги.

В підсумку, підвищення якості молочної сировини прямо корелює зі зростанням експортного виторгу. Якісне молоко – це основа для конкурентних продуктів з високою доданою вартістю, які бажають бачити на своїх ринках імпортує країни. Інвестиції у якість (годування і здоров'я корів, сучасні доїльні технології, охолодження, контроль) окуповуються через розширення географії збуту та зміцнення позицій української молочної галузі на світовому ринку. Таким чином, експортний потенціал галузі зростатиме разом із підвищенням стандартів якості сирого молока, і підтримання цього курсу є стратегічно важливим для агропродовольчого сектора України.

Література

1. Свиноус І.В., Радько В.І., Федорук Н.М., Штимак І.В. Організаційні підходи до формування системи реалізації молока як чинник підвищення ефективності виробництва молока. *Продовольчі ресурси*. 2025. №24. Т.13. С. 213-221.
2. Карачина Н.П., Скаковський, В.В., Штанько О.С. Розвиток молочної промисловості України: реальії, виклики та перспективи. *Бізнес-навігатор*. 2024. Вип. 2(75). С. 408-412.
3. Можелянська А. Сучасні тенденції та виклики молочної галузі в Україні. *Bulletin of Sumy National Agrarian University*. 2023 №4(96). С. 8-11.
4. Голобородько А.Ю., Ющенко А.Ю. Особливості ефективного розвитку підприємств галузі виробництва молочної продукції в Україні під час воєнного стану. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2023. №1-2. С. 93-99.
5. Гладій М.Р., Просович О.П. Сучасний стан та перспективи розвитку молочної галузі України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія Проблеми економіки та управління. 2022. №2. С. 10-17.
6. Бондаренко В., Цзехо Л. Проблеми розвитку молочної галузі в економічному розвитку країни. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic sciences*. 2025. №1. С. 523-529.
7. Kuziak V., Balyk U., Hreshchak M. Оптимізація логістичного забезпечення аграрної продукції в умовах війни. *Bulletin of Lviv National Environmental University. Series «AIC Economics»*. 2023. №30. С. 157-162.

8. Болгова Н.В., Луханін Б.Ю. Вплив війни на молочну галузь в Україні. *Науковий вісник Таврійського державного агротехнологічного університету*. 2025. №15(1). С. 280-286.

References

1. Svytnous I.V., Radko V.I., Fedoruk N.M., Shtymak I.V. Orhanizatsiini pidkhody do formuvannia systemy realizatsii moloka yak chynnyk pidvyshchennia efektyvnosti vyrobnytstva moloka. *Prodovolchi resursy*. 2025. №24. T.13. S. 213-221.
2. Karachyna N.P., Skakovskyi, V.V., Shtanko O.S. Rozvytok molochnoi promyslovosti Ukrainy: realii, vyklyky ta perspektyvy. *Biznes-navihator*. 2024. Vyp. 2(75). S. 408-412.
3. Mozhelianska A. Suchasni tendentsii ta vyklyky molochnoi haluzi v Ukraini. *Bulletin of Sumy National Agrarian University*. 2023 №4(96). S. 8-11.
4. Holoborodko A.Yu., Yushchenko A.Yu. Osoblyvosti efektyvnoho rozvytku pidpriemstv haluzi vyrobnytstva molochnoi produktsii v Ukraini pid chas voiennoho stanu. *Ekonomika. Menedzhment. Biznes*. 2023. №1-2. S. 93-99.
5. Hladii M.R., Prosovykh O.P. Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku molochnoi haluzi Ukrainy. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*. Seriya *Problemy ekonomiky ta upravlinnia*. 2022. №2. S. 10-17.
6. Bondarenko V., Tszekhao L. Problemy rozvytku molochnoi haluzi v ekonomichnomu rozvytku krainy. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic sciences*. 2025. №1. S. 523-529.
7. Kuziak V., Balyk U., Hreshchak M. Optyimizatsiia lohistychnoho zabezpechennia ahrarnoi produktsii v umovakh viiny. *Bulletin of Lviv National Environmental University. Series «AIC Economics»*. 2023. №30. S. 157-162.
8. Bolhova N.V., Lukhanin B.Yu. Vplyv viiny na molochnu haluz v Ukraini. *Naukovyi visnyk Tavriiskoho derzhavnoho ahrotekhnologichnoho universytetu*. 2025. №15(1). S. 280-286.